

از وقف بر گربه تا پرسش درس اصول فقه

رحیم نوبهار

برای طرح مسأله‌ای برای آزمون درس اصول فقه (۱) مقطع کارشناسی نیم سال اول ۳-۱۳۹۲، به ذهنم رسید محور آزمون دانشجویان در زمینه مهارت استنباط از متن را وقف نامه ای قرار دهم که به نوبه خود بسی آموزنده است.

آن گونه که در برخی سایت‌ها منعکس شده، در منطقه بشرویه در استان خراسان جنوبی، واقفی به قصد جلوگیری از آزار و اذیت گربه‌ها زمینی را وقف کرده است تا درآمد حاصل از کشت سالانه آن صرف شود برای جبران زیان هر کسی که گربه‌ای از خانه وی گوشتی را برآید. برابر مفاد این وقف، کسانی که بابت ربایش گوشت از منزل آنان توسط گربه زیان دیده باشند به شرط این که گربه و نیز کسی که در منزل، مسئول نگهداری گوشت بوده را تنبیه ننموده باشند، می‌توانند به مسئول موقوفه مراجعه کنند و بهای گوشت ربوده شده را از محل درآمد وقف دریافت کنند.

آن گاه مسأله فرضی زیر را طرح کرده بودم:

"الف" از اهالی محله‌ای که چنین وقفی در آن صورت گرفته، تعدادی مرغ خانگی در قفس نگهداری می‌کرده است. گربه هاری به قفس حمله می‌کند و یکی از مرغ‌ها را می‌رباید. "الف" ضمن اهانت به فرزندش که مسئول نگهداری مرغ‌ها بوده کس دیگری را موظف می‌سازد تا در آینده در فرصت مناسب درصدد تنبیه گربه برآید و خود همزمان برای جبران خسارت ناشی از ربایش مرغ، به مسئول موقوفه مراجعه می‌کند.

با توجه به آنچه از دانش اصول فقه می‌دانید چه استدلال‌هایی در خصوص این که آیا "الف" مستحق دریافت خسارت است، می‌تواند میان طرفین رد و بدل شود؟

برخی از نکاتی که در مقام استنباط از متن و استدلال مورد نظر بود، به شرح زیر است:

۱. آیا اطلاق واژه گوشت یا ربایش گوشت که در متن وقف نامه آمده ربایش مرغ را هم در بر می‌گیرد؟
۲. آیا اهانت به کسی که مسئول نگهداری مرغ‌ها بوده با تنبیه وی دقیقاً یکی است؟ آیا اهانت یکی از مصادیق تنبیه است؟ آیا اهانت بدتر از تنبیه است و با استناد به مفهوم اولویت به طریق اولی مشمول حکم تنبیه می‌شود؟ آیا آنها دو عنوان کاملاً متفاوتند و ربطی به یکدیگر ندارند؟
۳. آیا قصد اذیت در آینده، حکم اذیت بالفعل و تحقق یافته را دارد؛ یا اذیت بالفعل، ملاک در عدم استحقاق است؟

۴. آیا اطلاق واژه گربه منصرف است به گربه اهلی و عادی، یا گربه‌ها را هم در بر می‌گیرد؟

۵. آیا مقصود واقف، اذیت گربه توسط شخص مالک بوده یا سبب اذیت شدن و دیگری را وسیله برای اعمال اذیت قرار دادن نیز همان حکم را دارد، و مشمول اطلاق ادیت است؟

۶. آیا اجتماع هر دو شرط، مانع از درخواست جبران خسارت از محل موقوفه است؛ یا وجود یک شرط هم مانع است؟

۷. آیا مقصود واقف، ربایش گوشت از منزل بوده است، یا ربایش از هر مکانی؟ با توجه به این که در متن سؤال تصریح نشده است که مرغ ها در چه محلی نگهداری می شده اند؛ همین قدر آمده است که مرغ ها خانگی بوده اند و در قفس نگهداری می شده اند.

۸. این مسأله مهم که آیا برای حل این دعوا میان "الف" و مسئول وقف، باید متن وقف نامه را با رویکرد تفسیر ادبی ملاحظه کرد؛ یا آن که با رویکردی مقصدگرایانه هدف کلی واقف را مورد توجه قرار داد؟

طبیعی است که تنها برخی از این موارد، توجه اغلب دانشجویان را به خود جلب می کند. مهم این است که برای دست یافتن به ذهنی پویا، تحلیلی و توانمند تلاش کنیم.

با این پرسش که در حال و هوای هفته وقف هم بود، بر آن بودم تا دانشجویان را قدری از فضای امتحان بیرون بیاورم و یادآوری کنم که نیاکان ما چگونه انسانی و ظریف می اندیشیده اند و رفتار می کرده اند. وقف به راستی حسنه جاریه ای است. کاش می توانستیم فرهنگ وقف بر محیط زیست و گونه های گیاهی و حیوانی در معرض آسیب را در این دوران که محیط زیست در همه جا سخت در معرض تخریب و نابودی است، ترویج دهیم.